УДК 336.5:327

Малиняк Б. С.
кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна;
e-mail: b.malyniak@zunu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-6965-393X
Кириленко О. П.
доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна;
e-mail: o.kyrylenko@zunu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5504-5519
Горин В. П.
доктор економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна;
e-mail: v.horyn@zunu.edu.ua; ORCID ID: 000-0002-6048-8330
Дерлиця А. Ю.
кандидат економічних наук,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж,
Кам'янець-Подільський, Україна;
e-mail: derlytsya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5123-1584

ЕКЗОГЕННІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПУБЛІЧНИХ ВИДАТКІВ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Анотація. Процеси глобалізації у світовій економіці посилюють тенденції залежності бюджетних політики країн, у тому числі у сфері формування публічних видатків, від міжнародних відносин. У науковій літературі доволі ґрунтовно розкрито різноманітні механізми залежності публічних видатків від міжнародних відносин. Однак обґрунтовані наукові позиції щодо тих чи інших наслідків для видатків бюджетів різних країн не впорядковано в цілісну систему зовнішніх чинників. Метою статті є систематизація вчення про вплив міжнародних відносин, у яких бере участь країна, на видатки державного бюджету і розвиток теоретичних положень фінансової науки про зміни публічних видатків під впливом міжнародних відносин. Запропоновано згрупувати чинники, які впливають на публічні видатки, у чотири напрями: 1) геополітичні; 2) юридичні, 3) фінансово-кредитні; 4) інфраструктурні. Серед геополітичних чинників, які найбільше впливають на видатки держави, виокремлено військову агресію, ізоляцію, санкції, втручання у внутрішні справи країни тощо. Важливе значення для публічних видатків мають міжнародно-правові (юридичні) чинники, а саме: правові акти міжнародних інституцій, правомочність яких поширюється на державу; ухвали міжнародних судів; рішення міжнародних фінансових організацій. З-поміж чинників міжнародної фінансово-кредитної системи, від яких залежать видатки національних бюджетів, зазначено стан, динаміку, тенденції на міжнародних фінансових, валютних, кредитних ринках. Наслідки інфраструктурних чинників для публічних видатків проявляються через створення об'єктів глобальної інфраструктури, їхня модифікація і ліквідація. Одержані результати дають змогу чіткіше ідентифікувати міжнародні чинники, що впливають на публічні видатки, і більш ґрунтовно розуміти природу такого впливу.

Ключові слова: публічні видатки, бюджет, бюджет держави, економічні санкції.
Формул: 0; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 31.

Malyniak B.
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine;
e-mail: b.malyniak@zunu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-6965-393X
Kyrylenko O.
Doctor of Economics, Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine;
e-mail: o.kyrylenko@zunu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5504-5519

ISSN 2306-4994 (print); ISSN 2310-8770 (online)

Horyn V.
Doctor of Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine;
e-mail: v.horyn@zunu.edu.ua; ORCID ID: 000-0002-6048-8330
Derlytsia A.
Ph. D. in Economics,
Podilsk Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College,
Kamenets-Podilsky, Ukraine;
e-mail: derlytsya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5123-1584

EXOGENOUS DETERMINANTS OF PUBLIC SPENDING IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD

Abstract. The processes of globalization in the world economy strengthen the tendency towards greater dependence of national budgetary policies, including those in the sphere of public spending, on international relations. Scientific literature provides in-depth insights into various mechanisms of dependence between public spending and international relations. However, the valid scientific standpoints with respect to some or other consequences for public expenditures in different countries have not been arranged into an integrated system of external factors. The goal of the article is to systematize the studies about the influence of the international relations of a country upon its public spending and to develop theoretical provisions of financial science with respect to transformation of public spending under the influence of international relations. The study proposes to group the factors that affect public spending along the four directions: 1) geopolitical; 2) legal; 3) finance and credit; 4) infrastructural factors. Among the geopolitical factors, which produce the largest influence upon public expenditures, we can identify military aggression, isolation, sanctions, intrusion into national affairs, etc. Important for public expenditures are also the international legal (juridical) factors, in particular legal acts of international institutions with jurisdiction over the state; decisions of international courts; and decisions of international financial organizations. Among the factors of international finance and credit system, which produce an impact on the expenditures of national budgets, we can single out the current state, dynamics and tendencies taking place in the global financial, foreign exchange and credit markets. The consequences of the infrastructural factors for public spending manifest themselves in creation of the objects of global infrastructure, their modification and liquidation. The revealed results enable us to identify with greater clarity the international factors that affect public spending and to better understand the nature of this influence.

Keywords: public spending, budget, public budget, economic sanctions.
JEL Classification H50, F50
Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 31.

Вступ. Класичний підхід теорії суспільних фінансів пояснює логіку детермінованості публічних видатків переважно в контексті ендогенних процесів постачання суспільних благ і послуг під впливом індивідуальних преференцій і механізму суспільного вибору [1]. Проте, як показує практика, значна частина видатків бюджету держави визначається екзогенними чинниками. Найбільш яскравими прикладами цього є видатки, зумовлені військовими конфліктами, глобальними екологічними проблемами, світовими економічними кризами, міжнародно-правовими договорами тощо. Найбільш актуальним прикладом сьогодення є ситуація з COVID-19, яка суттєво вплинула на структурні параметри публічних видатків, перейшовши з екзогенного чинника в розряд внутрідержавних проблем.

Природа вказаної екзогенної детермінованості потребує вивчення, а її чинники — систематизації, адже масштаби впливу екзогенних факторів на публічні видатки можуть бути доволі значними. Оскільки поділ на екзогенні та ендогенні чинники в економічній науці є дискусійним, а межі нестійкими, потрібно чітко окреслити критерії екзогенності. Під екзогенними ми розуміємо фактори, які відповідають двом критеріям. По-перше, вони є зовнішніми щодо національної системи управління бюджетом, оскільки породжені

міжнародними зв’язками і відносинами. По-друге, вони не є повною мірою контрольованими, а нав’язані, незаплановані.

У минулому такого роду видатки часто називали надзвичайними та екстраординарними. Їхня особливість у сучасній демократичній державі полягає в тому, що вони здебільшого не залежать від самого суспільства. Тому традиційна методологія теорії суспільних фінансів, яка базується на підходах мікроекономіки і теорії суспільного вибору до цієї сфери, є малопридатною. Тематика потребує іншого методологічного апарату, який опирається на експертний аналіз джерел небезпеки, ризикологію, теорію ймовірності тощо.

Огляд літератури. Детермінанти розвитку фінансових систем прийнято класифікувати за різними ознаками. К. А. Фліссак за масштабами впливу розмежовує чинники на:локальні (місцеві); субрегіональні (декілька країн одного регіону); регіональні (охоплюють більшість країн регіону); трансрегіональні; глобальні (усі або більшість країн світу) [2]. Увага вчених-економістів здебільшого прикута безпосередньо до зовнішньо-економічних ризиків і ймовірності втрат у разі настання певних негативних подій і зміни договірних умов. Зокрема, типологія ризиків для зовнішньоекономічної діяльності, яка розроблена О. М. Шаровим, включає 13 типів ризиків: системний, конкурентний, ризик щодо країни, суверенний, стратегічний, правовий, ринковий, інфляційний, валютний, кредитний, репутаційний, ризик безвідповідальності, поведінковий [3, с. 252—255]. Однак публічні видатки перебувають під впливом і позаекономічних детермінант. Відповідно до класифікації, запропонованої К. А. Фліссаком, на державу впливають такі зовнішні чинники: геополітичні, зовнішньополітичні, внутрішньополітичні, законодавчі та нормативні, правові, адміністративні, організаційні, фінансово-кредитні, інфраструктурні, соціальні, ментально-психологічні [4].

У доповіді Всесвітнього економічного форуму про глобальні ризики окреслено п’ять груп ключових загроз: економічні, екологічні, геополітичні, соціальні та технологічні. За оцінками цієї організації, 2020 року основними загрозами є: сповільнення економіки і соціальна напруженість, зміна клімату, скорочення біорізноманіття, проблеми з кібербезпекою та нові загрози у сфері охорони здоров’я [5, с. 3].

У науковій літературі дослідження зовнішніх чинників, які впливають на економічну чи фінансову системи, часто розглядають у контексті розв’язання проблеми національної безпеки. Так, В. Петрушевська наводить такі зовнішні загрози економічній системі: загрози втрати конкурентних переваг у стратегічно важливих галузях; загрози, обумовлені низьким рівнем економічного потенціалу й конкурентних позицій на світовому ринку; загрози, обумовлені геополітичним становищем країни (агресія, військово-політичні конфлікти, тероризм тощо); загрози, обумовлені економічною експансією домінуючих економік і військово політичних союзів; загрози, обумовлені імпортною інтервенцією на внутрішні ринки стратегічно важливих товарів і послуг [6, с. 443].

Загрози бюджетній безпеці, відповідно до С. В. Онищенко, включають загрози для надходжень бюджету, а також витрат, включно із загрозами якості споживання бюджетних коштів і низької ефективності видатків бюджету [7, с. 110]. У дослідженні також виокремлено загрози, які виникають на різних стадіях бюджетного процесу.

Основні зовнішні чинники, які впливають на розвиток країн, зазначені у Глобальній стратегії Європейського Союзу. До них включено порушення міжнародної безпеки, тероризм і насильство в окремих регіонах, глобальні зміни клімату. Крім зазначених чинників, на країнах також позначається глобальне зростання, мобільність і партнерство, що сприяють процвітанню та дають змогу все більшій кількості людей виходити з бідності та підвищувати якість життя [8, с. 7]. У Глобальній доповіді ООН від 25.09.2015 «Перетворення нашого світу: порядок денний сталого розвитку до 2030 року» ідеться, зокрема, про ключові проблеми, які негативно впливають на країни в сучасному світі. Дослідження глобальних ризиків упродовж 2007—2020 рр. дозволило виділити п’ять ключових груп: 1) економічні; 2) екологічні; 3) геополітичні; 4) соціальні; 5) технологічна [9, с. 8].

ISSN 2306-4994 (print); ISSN 2310-8770 (online)

Таким чином, в економічній літературі доволі ґрунтовно систематизовано зовнішні чинники, які впливають на економіку країни та її фінансову безпеку. При цьому залежність публічних видатків від екзогенних детермінант розкрито лише фрагментарно, переважно з увагою на конкретних практичних аспектах.

Метою статті є наукова систематизація спектра екзогенних детермінант публічних видатків і оцінка напрямів та масштабів їх зрушень під впливом міжнародних відносин.

Результати дослідження. Ураховуючи результати наявних досліджень, можна окреслити склад екзогенних чинників, які впливають на публічні видатки: 1) геополітичні (військова агресія, ізоляція, санкції, втручання у внутрішні справи тощо); 2) юридичні (правові акти інституцій, правомочність яких поширюється на державу; ухвали міжнародних судів; рішення міжнародних фінансових організацій); 3) фінансово-кредитні (стан, динаміка, тенденції на міжнародних фінансових, валютних, кредитних ринках); 4) інфраструктурні (створення об’єктів глобальної інфраструктури, їхня модифікація та ліквідація); 5) екологічні (зміни клімату, техногенні катастрофи, забруднення навколишнього середовища і виснаження ресурсів).

Максимальним потенційним впливом на публічні видатки володіє група *геополітичних чинників.* Найбільш кардинальні наслідки для публічних фінансів створює військова агресія. Цей зовнішній чинник здатний докорінно змінити не лише бюджетну політику, а й життя країни загалом. Х. І. Ґросман (H. I. Grossman), Т. Хан (T. Han) (1991) установили, що тісна кореляція обсягу військових видатків із збільшенням імовірності виграти війну зумовлює їхній пріоритет над іншими видатками. Поразка у війні асоціюється з колосальними економічними втратами, що знижує корисність у майбутньому. Окрім цього, ймовірність уникнути поразки впливає і на вартість запозичень [10, с. 6]. Автори дослідження довели, що спроможність ефективно здійснювати державні запозичення для збільшення обсягів витрат на війну призводить до зниження ймовірності поразки. При цьому сформований у результаті державний борг виконує дві взаємодоповнюваних функції: 1) згладжує міжчасові дисбаланси у споживанні; 2) переносить ризики на позичальників, пов’язаних із матеріальними наслідками війни [10, с. 15—16]. Інший дослідник публічних фінансів в умовах війни, Р. Капелла (R. Cappella) (2012), робить висновок, що під час конфлікту уряд постійно балансує, намагаючись одночасно виграти війну, залишатися при владі та захистити вітчизняну економіку. У своєму дослідженні вчена розкрила роль альтернативних джерел фінансування військових дій (податкових надходжень чи запозичень) [11, с. 328—330].

Прийоми ведення війни у XXI столітті набули специфічних особливих форм, зокрема шляхом появи феномену гібридної війни. Остання трактується як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. При цьому як військові, так і невійськові способи ведення гібридного конфлікту застосовуються у воєнних цілях і використовуються як зброя [12, с. 25]. На відміну від класичних військових конфліктів, у яких негативний вплив на національну економіку та фінансову систему є похідним від збройної агресії, в умовах гібридної війни елементи фінансової системи часто стають окремими самостійними об’єктами атак. Крім цього, ведення гібридної війни може відбуватися без офіційного визнання факту агресії, що може створювати певні юридичні колізії в міжнародному праві. За таких умов складно упорядкувати економічні та фінансові відносини із суб’єктами з непідконтрольних національним урядам територій. Таким чином, посилюються негативні наслідки для бюджетної політики внаслідок втрати частини доходів і зростання навантаження на видаткову частину бюджету. У підсумку це призводить до зростання дефіциту та виникнення проблем його фінансування. Так, у результаті протистояння України в гібридній війні з Російською Федерацією 2014 року дефіцит Державного бюджету України збільшився до рекордних 78,1 млрд грн, або 4,92 % ВВП. При цьому загострилася проблема наповнення бюджету, виплат за борговими зобов’язаннями, формування золотовалютних резервів.

У таких умовах прямий і гарантований державою борг зріс з 584,8 млрд грн 2013 року до 2 168,6 млрд грн 2018-го, або в 3,7 раза.

Орім прямого впливу війни на зростання бюджетних видатків, вона має наслідки і для якості управління ними. Ґ. Д'Аґостіна (G. D'Agostinoa), Дж. П. Дане (J. P. Dunne), Л. П'єроні (L. Pieroni) (2016) установили наявність тісного зв'язку між військовими видатками і корупцією та їхнім негативним впливом на економічне зростання [13]. Цьому сприяє природа оборонних закупівель, що здійснюються в умовах секретності та обмеженої конкуренції і супроводжуються високим рівнем неформальних контрактів. Схожі висновки роблять також С. Ґупта (S. Gupta), Л. Малло (L. Mello), Р. Шаран (R, Sharan) (2001), які за результатами дослідження 120 країн у період 1985—1998 рр. підтвердили зв'язок між корупцією та військовими бюджетними видатками [14, с. 750].

Таким чином, можна виокремити такі основні наслідки військового конфлікту для бюджету: стрімко зростає обсяг військових видатків; збільшується їхня частка у структурі публічних витрат; збільшуються загальний обсяг видатків бюджету та їхнє співвідношення до ВВП; зростає дефіцит бюджету; посилюється залежність від зовнішніх запозичень; відбувається зниження валютних резервів; погіршується контроль за використанням бюджетних коштів та ефективність управління ними, зокрема внаслідок втрати прозорості та підзвітності.

Іншим прикладом екзогенних детермінант публічних видатків є *ізоляція,* чи *санкції.* За масштабами та інтенсивністю їхній вплив зазвичай є меншим і не настільки руйнівним у порівнянні з наслідками військового конфлікту. Однак з огляду на тривалість застосування у стратегічному вимірі їхня дія на бюджетну систему може бути дуже значною. Метою економічних війн, складовою яких є, зокрема, різноманітні санкції, є стримування військової та економічної потужності [15, с. 181]. Відтак економічні санкції справляють найбільший ефект на інноваційний розвиток пріоритетних напрямів діяльності військово-промислового комплексу та ключових галузей економіки.

Принциповий характер для дієвості санкцій має їхня інтенсивність. Д. Ґершнсон (D. Gershcnson, 2001) довів, що застосування слабких санкцій може завдати шкоди тій стороні протистояння, якій вони покликані були б допомогти. Лише сильні санкції досягають мети, поліпшуючи становище попередньо визначених бенефіціарів [16]. Опиняючись в умовах економічної ізоляції, держави вибудовують бюджетну політику таким чином, щоб компенсувати наявні обмеження та їхні негативні наслідки. Роль бюджетних видатків при цьому полягає у підтримці найбільш пріоритетних напрямів діяльності, повноцінний розвиток яких неможливий унаслідок санкцій. Це пояснює необхідність збільшення фінансування внутрішніх розробок, які дають змогу забезпечити з імпортозаміщення елементів і технологій, які перебувають під санкціями. Тому додаткові бюджетні ресурси витрачаються на власні наукові дослідження. Прикладом спрямування значних бюджетних асигнувань на заходи з імпортозаміщення може слугувати Російська Федерація, щодо якої було запроваджено санкції провідними економічно розвиненими державами після анексії Криму з воєнної агресії щодо України [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 205—206]. Крім цього, держава в умовах суворих санкцій змушена вдаватись до організації потужних мереж різноманітних суб'єктів на базі розвідувальних служб, які таємно займаються крадіжками / придбанням потрібних технологій [15, с. 182]. Така діяльність потребує додаткового бюджетного фінансування.

Окремі дослідники вказують на те, що економічні втрати для країн, які перебувають під санкціями, зазвичай є доволі низькими. Утім, навіть за таких умов вони змушують уряди змінювати структуру видатків, перерозподіляючи при цьому ресурси з менш пріоритетних напрямів з метою мінімізації політичних втрат. Е. Мак-Лін (E. McLean), Т. Ванґ (T. Whang) (2019) установили, що економічні санкції призводять до зменшення витрат на попередження природних і техногенних катастроф, наслідком чого є зростання економічних і людських втрат, спричинених стихійними лихами в санкціонованих країнах [18].

ISSN 2306-4994 (print); ISSN 2310-8770 (online)

Окрім описаних первинних наслідків санкцій, вони спричиняють ще й вторинні ефекти. Вторинні наслідки викликані появою економічних бар'єрів, що веде до зниження ефективності, а відтак, до скорочення ресурсної основи бюджету. Прикладом впливу санкцій у довгостроковій перспективі є формування негативних наслідків для здоров'я населення Ірану, де погіршення доступу до медицини відобразилось і на соціальних параметрах, поглибивши економічну нерівність в країні [19].

У тісному зв'язку з геополітичними перебувають *юридичні* екзогенні детермінанти публічних видатків. Так, безпосередній вплив на публічні видатки мають інститути *міжнародного права*. Учені відзначають три основні джерела міжнародного права: міжнародний договір, міжнародний звичай і загальні принципи права, закріплені у статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. При цьому саме міжнародний договір є найбільш надійним та ефективним регулятором міжнародних відносин. Підтвердженням цього слугують положення багатьох конституцій, у яких окреслено місце міжнародного договору в системі законодавства [20]. Наслідком дії актів міжнародного права є певні зобов'язання, реалізація яких потребує спрямування бюджетних коштів, обсяг яких не завжди можна повністю передбачити.

Варто зазначити, що вплив міжнародного права на видатки бюджету суттєво відрізняється за формами, темпами щодо кожної національної правової системи. Найвищий рівень впливу спостерігається на Європейському континенті, з боку Європейського Союзу і Ради Європи [21, с. 109]. Апогеєм дії міжнародного права у сфері публічних фінансів є формування спільного бюджету ЄС. Здійснення внесків до бюджету ЄС і делегування повноважень їх використання європейськими інституціями відкриває нові горизонти для розв'язання спільних проблем і створює механізми реагування на наявні виклики.

Рішення міжнародних судових інституцій зазвичай обов'язкові до виконання суб'єктами міжнародного права. Невиконання судових рішень Міжнародного Суду ООН та інших судів нерідко є підставою для застосування фінансових санкцій [22]. Нерідко виконання рішень авторитетних міжнародних судових інституцій потребує здійснення видатків відповідних національних бюджетів. Згідно з офіційними даними Європейського суду з прав людини сукупні виплати для виконання судових рішень у період 2010—2019 рр. щорічно коливалися в межах 53,5—176,8 млн євро (*рис.*).

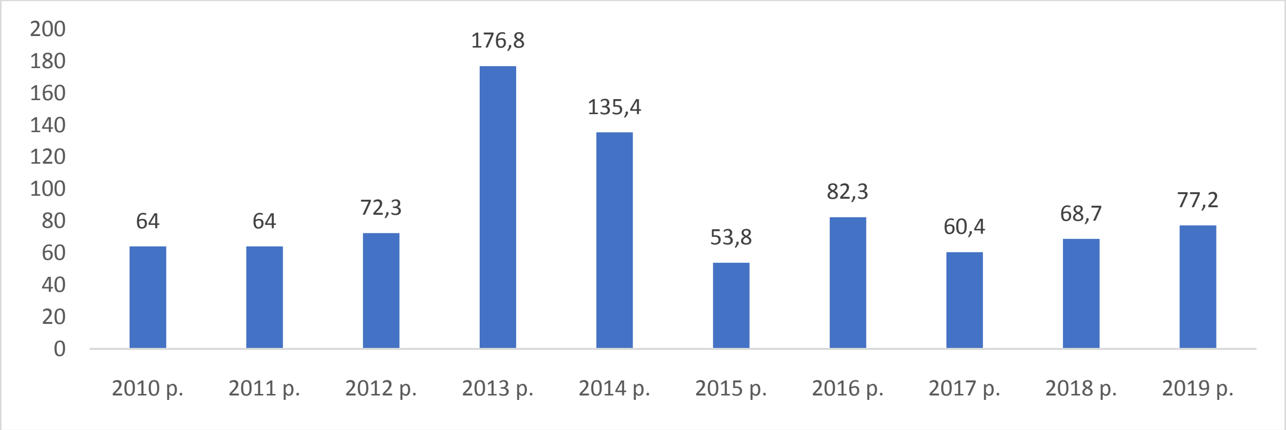

Рис. **Динаміка виплат держав згідно з рішеннями Європейського суду з прав людини у період 2010—2019,** млн євро

Примітка. Складено за [23, p. 77].

Безпосередньо позначаються на видатках бюджету *рішення міжнародних фінансово-кредитних організацій*, членами яких є відповідні країни. Статути міжнародних організацій, по суті, є однією з форм міжнародного договору, укладеного сторонами. Сучасні тенденції розвитку міжнародних організацій свідчать, що вони формують автономне джерело міжнародного права. Прямі наслідки для фіскальної політики країни мають рішення міжнародних фінансово-кредитних організацій, насамперед міжнародних фінансових

інституцій (МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо). Останні не лише ухвалюють рішення про надання ресурсів певним країнам, а й визначають певні стандарти управління бюджетними ресурсами. Тому рішення міжнародних фінансових організацій спричиняють наслідки для обсягів, структури та ефективності використання публічних коштів.

Попри значний масив наукових досліджень наслідків впливу діяльності міжнародних фінансово-кредитних інституцій на фіскальну політику країн-членів, чіткого консенсусу не існує. Так, С. Дж. Рікард (S. J. Rickard), Т. Л. Ґаравай (T. L. Caraway) (2019) стверджують, що позики МВФ мають різний ефект залежно від особливості умов, пов’язаних із їх фінансуванням. Такого висновку вчені дійшли за результатами порівняння позик МВФ з умовами реформ державного сектору, а також позик без таких умов. За результатами дослідження було встановлено, що застосування умови реформування державного сектору до програми МВФ щодо певної країни призводило до значного зменшення витрат на оплату праці в державному секторі. Зазначені результати свідчать про те, що умови програми є ключовим елементом, який пов’язує кредитування МВФ із результатами національної політики [24]. Дещо інші висновки одержали С.-Дж. Вай (S.-J. Wei), З. Жанґ (Z. Zhang) (2010), які встановили, що позики МВФ не мають суттєвого впливу на державну політику через неподиноке невиконання умов позики [25]. Утім, такі висновки не заперечують впливу рішень міжнародних фінансово-кредитних організацій на фіскальну політику окремих країн. Вважаємо, що співпраця країн у межах кредитних відносин із міжнародними фінансово-кредитними організаціями суттєво позначається на фіскальній політиці держави, а сам характер впливу залежить від складу умов кредитування, дисциплінованості виконання та повноти реалізації взятих зобов’язань.

З-поміж екзогенних детермінант публічних видатків бюджету варто окремо виділи *фінансово-кредитні,* які задаються динамікою на світових ринках. Останні дослідження свідчать про те, що розвиток міжнародної торгівлі чинить тиск на уряди в напрямі скорочення витрат. Емпіричний аналіз, який провели С. Дж. Рікард (S. J. Rickard) і Т. Л. Ґаравай (T. L. Caraway) (2012), виявив докази такого ефекту стосовно витрат на соціальну допомогу в країнах, що розвиваються [26].

Серед усіх світових ринків найбільший вплив на фіскальну політику справляють, безумовно, фінансові ринки. Бюджет держави перебуває залежно від стану, динаміки і тенденцій на міжнародних фінансових, валютних і кредитних ринках найбільшою мірою по лінії державних запозичень. Зростання ціни грошей на світових ринках веде до ускладнення здійснення запозичень і збільшує вартість обслуговування боргу. Наслідки таких впливів є різними для країн залежно від рівня боргового навантаження і наявних кредитних ризиків. Найбільш яскравим прикладом таких процесів є світова фінансова криза 2008 року. Відплив фінансових ресурсів із ризикованих активів і ринків, що розвиваються, зумовив колосальне зростання вартості обслуговування власного зовнішнього боргу Грецією, Португалією, Ірландією, Італією та Іспанією. Так, у Греції прибутковість за 10-річними облігаціями, яка до кризи переважно трималась на рівні 5 %, 2012 року сягала більше ніж 35 %. Унаслідок цього співвідношення державного боргу до ВВП у Греції зросло зі 120 % 2009 року до 180 % 2014-го [27, p. 3].

Має місце залежність бюджетних видатків і від валютних ринків. Це пояснюється необхідністю здійснення певної частини видатків бюджету в іноземній валюті — видатки на обслуговування зовнішнього боргу, внески до міжнародних організацій тощо. Тому зниження курсу національної валюти означатиме більший обсяг видатків для бюджету країни. Опосередкований вплив на бюджет відбувається також унаслідок придбання товарів, робіт і послуг, що імпортуються з інших країн. У такому разі зміна валютного курсу чинить тиск на видатки бюджету та впливає на обсяги придбаних товарів.

Екзогенні *інфраструктурні детермінанти* традиційно відіграють важливе значення для функціонування економіки, формування сприятливих умов проживання людей і національної безпеки. У сучасному глобалізованому світі, в якому зростає роль цифрової

 ISSN 2306-4994 (print); ISSN 2310-8770 (online)

економіки та інформаційних технологій, значення інфраструктури зростає для всіх сфер життєдіяльності держави. Загальний вплив інфраструктури на економіку країни полягає в тому, що її розвиток знижує рівень затрат для споживачів (включаючи грошові витрати, час, незручності та інші чинники).

Ураховуючи те, що національні економіки залежні від транснаціональної інфраструктури, така залежність транспонується також на публічні фінанси. Відтак розвиненість інфраструктури країни, її динаміка і структура мають безпосередній вплив на видатки бюджету. Насамперед цей вплив відображається на вартості та якості надання суспільних послуг. Особливе значення міжнародної інфраструктури спостерігається при забезпеченні доступності до глобальних публічних благ, зокрема скорочення викидів парникових газів, що призводять до глобальних змін клімату, підтримка еволюційної стійкості, що забезпечується біорізноманіттям, захист озонового шару, які в останній час суттєво зростають тощо [28]. Розвиненість інфраструктури підвищує корисність від глобальних публічних послуг, що створює передумови для зменшення потреби у видатках національних бюджетів на відповідні цілі.

Екологічні детермінанти публічних видатків можуть мати як екзогенний, так і ендогенний характер. Проте за своїм масштабом саме глобальні екологічні проблеми, зокрема спричинені зміною клімату, здатні зумовлювати необхідність зростання публічних витрат. Особливу тривогу викликає складність оцінки таких ефектів [29]. Одним із наслідків негативних екологічних ефектів є поглиблення бідності. Очікується, що близько 100 млн людей потраплять до крайньої бідності до 2030 року внаслідок дії трьох груп чинників: стихійних лих, шоків для здоров'я, втрат урожаю і шоків у цінах на продовольство [4]. У наукових дослідженнях доведено нездатність наявних систем соціального захисту розв'язати проблеми бідності в умовах засухи та її наслідків [30].

Окрім цього, підтоплення територій потребуватиме додаткового спрямування бюджетних ресурсів для збереження територій і важливих об'єктів. За підрахунками експертів організації Програми ООН з навколишнього середовища, у 2012—2013 рр. на адаптацію до негативних наслідків змін клімату у світі загалом було витрачено 23—26 млрд дол. бюджетних ресурсів. У майбутньому прогнозується зростання таких видатків до 70 млрд дол. Якщо ж викиди парникових газів не буде скорочено, то зростання потреби в коштах зросте утричі [31].

З огляду на характер і динаміку впливу кліматичних змін на суспільне життя можна спрогнозувати їхній більш активний вплив на склад і структуру бюджетних видатків у майбутньому. При цьому спектр наслідків може бути дуже широким: від економії бюджетних витрат унаслідок зменшення споживання енергії, здешевлення будівельних робіт до зростання видатків на охорону здоров'я, надання соціальних послуг і трансферти населенню під впливом загострення явища бідності.

Висновки. Вплив екзогенних чинників на публічні видатки не варто недооцінювати. Адже в разі розгортання найбільш негативних сценаріїв їхні масштаби можуть сягати кількох відсотків ВВП (фінансові кризи, війни, пандемії, техногенні та екологічні катастрофи), призводячи до зрушень як в обсягах, так і у структурі публічних видатків.

Особливість прояву екзогенних детермінант полягає в тому, що вони доволі часто негативно впливають на публічність, прозорість і підзвітність публічних видатків. Їхня екстраординарність потребує прискорених процедур реагування та ухвалення рішень, а нерідко і умов секретності. Порушення механізму суспільного вибору в цій сфері загрожує суспільному консенсусу, створюючи передумови для корупції та неефективності.

На науковому рівні сфера екзогенних детермінант публічних видатків потребує особливого аналізу, оскільки вони перебувають поза межами індивідуального вибору і суспільного волевиявлення. Такі видатки залежать від динаміки первинних зовнішніх чинників, які їх породили, а тому теорія суспільного вибору, як і традиційні мікроекономічні підходи в цій сфері, є обмежено придатними.

Література

1. Buchanan J. M., Musgrave R. A. Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State. Cambridge : MIT Press, 1999. 282 p.
2. Фліссак К. А. Економічна дипломатія. Тернопіль : «Новий колір», 2013. 440 с.
3. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
4. Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль : Новий колір, 2016. 812 с.
5. The Global Risks Report 2020. Insight Report 15th Edition / The World economic forum. Davos, 2020. 96 p.
6. Петрушевська В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 441—448.
7. Онищенко С. В. Класифікація загроз бюджетній безпеці в умовах фінансової глобалізації. *Економіка і регіон*. 2014. № 2. С. 108—113.
8. Shared vision, common action: A stronger Europe: a global strategy for the European Union's foreign and security policy / European Union Global Strategy. 2016. URL : https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
9. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development 70/1 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL : https://www.unfpa.org/resources/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development#:~:text=On%2025%20September%2C%20the%20United,2030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development.&text=We%20are%20committed%20to%20achieving,a%20balanced%20and%20integrated%20manner.
10. Grossman H. I., Han T. A theory of war finance. NBER working papers series. *Working paper*. Cambridge, 1991. № 3799. 18 p.
11. Cappella R. The Political Economy of War Finance. Publicly Accessible Penn Dissertations / University of Pennsylvania. 2012. 363 p.
12. Касперович Ю. В. Фінансування гібридних війн РФ на території Молдови та Грузії: висновки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4. С. 25—35.
13. D'Agostinoa G., Dunne J. P., Pieroni L. Government Spending, Corruption and Economic Growth. *World Development*. 2016. Vol. 84. P. 190—205.
14. Gupta S., Mello L., Sharan R. Corruption and military spending. *European Journal of Political Economy*. 2001. Vol. 17. Is. 4. P. 749—777.
15. Davis Ch. M. The Ukraine conflict, economic–military power balances and economic sanctions. *Post-Communist Economies*. 2016. Vol. 28. P. 167—198.
16. Gershcnson D. Sanctions and Civil Conflict. *IMF Working Paper*. 2001. WP/01/66. 37 p.
17. Дэвис К. М. Конфликт на Украине: соотношение военно-политических сил и экономические санкции. *Экономическая политика*. 2016. Т. 11. № 4. С. 196—216.
18. McLean E., Whang T. Economic Sanctions and Government Spending Adjustments: The Case of Disaster Preparedness. *British Journal of Political Science*. 2019.
19. Alooshab M., Salavatic A., Alooshd A. Economic sanctions threaten population health: the case of Iran. *Public Health*. 2019. Vol. 169. P. 10—13.
20. Київець О. В. Сучасне міжнародне право: проблеми ефективності системи через призму джерел міжнародного права. *Право і безпека*. 2010. № 2 (34). С. 15—19.
21. Шпакович О. М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішній правопорядок держав-членів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 101 (Ч. I). С. 106—110.
22. Bogdandy A., Venzke I. Zur Herrschaft internationaler Gerichte: Eine Untersuchung internationaler öffentlicher Gewalt und ihrer demokratischen Rechtfertigung. Zeitschrift für ausländisches. *Heidelberg Journal of International Law*. 2010. Vol. 70. № 1. P. 1—49.
23. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European court of human rights. 13th Annual Report of the Committee of Ministers. Council of Europe. 2019. 97 p. URL : https://rm.coe.int/annual-report-2019/16809ec315.
24. Rickard S. J., Caraway T. L. International demands for austerity: Examining the impact of the IMF on the public sector. *The Review of International Organizations*. 2019. Vol. 14. P. 35—57.
25. Wei S.-J., Zhang Z. Do external interventions work? The case of trade reform conditions in IMF supported programs. *Journal of Development*. 2010. Vol. 92 (1). P. 71—81.
26. Rickard S. J. Welfare versus Subsidies: Governmental Spending Decisions in an Era of Globalization. *The Journal of Politics*. 2012. October. Vol. 74 (04).
27. Nelson R. M., Belkin P., Jackson J. K. The Greek Debt Crisis: Overview and Implications for the United States. 2017. 17 p. URL : https://sgp.fas.org/crs/row/R44155.pdf.
28. Sandler T. Understanding global public goods. URL : https://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/540 /Understanding_global_public_goods.html.
29. Planetary emergency plan. Securing a New Deal for People, Nature and Climate. By the Club of Rome, in partnership with the Potsdam Institute for Climate Impact Research. 2020. URL : https://clubofrome.org/wp-content/uploads/2020 /02/PlanetaryEmergencyPlan_CoR-4.pdf.
30. Carter M. R., Janzen S. A. Social protection in the face of climate change: targeting principles and financing mechanisms. *Environment and Development Economics*. 2018. Vol. 23. P. 369—389.
31. The adaptation gap report 2014. Nairobi, Kenya : United Nations Environment Programme, 2014.

Статтю рекомендовано до друку 15.12.2021
© Малиняк Б. С., Кириленко О. П., Горин В. П., Дерлиця А. Ю.

References

1. Buchanan, J. M., & Musgrave, R. A. (1999). Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State. Cambridge: MIT Press.
2. Flissak, K. A. (2013). *Ekonomichna dyplomatiia [Economic diplomacy]*. Ternopil: «Novyi kolir» [in Ukrainian].
3. Sharov, O. M. (2019). *Ekonomichna dyplomatiia: osnovy, problemy ta perspektyvy [Economic diplomacy: fundamentals, problems and prospects]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

 ISSN 2306-4994 (print); ISSN 2310-8770 (online)

4. Flissak, K. A. (2016). *Ekonomichna dyplomatiia u systemi zabezpechennia natsionalnykh interesiv Ukrainy [Economic diplomacy in the system of securing national interests of Ukraine]*. Ternopil: Novyi kolir [in Ukrainian].
5. The World economic forum. (2020). The Global Risks Report 2020. Insight Report 15th Edition. Davos.
6. Petrushevska, V. (2012). Ekonomichna bezpeka derzhavy: zmist i klasyfikatsiia zahroz [Economic security of the state: change and classification of threats]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia — Efficiency of sovereign government, 32,* 441—448 [in Ukrainian].
7. Onyshchenko, S. V. (2014). Klasyfikatsiia zahroz biudzhetnii bezpetsi v umovakh finansovoi hlobalizatsii [Classification of threats to budgetary security in the minds of financial globalization]. *Ekonomika i rehion — Economy and region, 2,* 108—113 [in Ukrainian].
8. European Union Global Strategy. (2016). Shared vision, common action: A stronger Europe: a global strategy for the European Union's foreign and security policy. Retrieved from https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
9. United Nations General Assembly (2015, September 25). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development /70/1 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Retrieved from https://www.unfpa.org/resources/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development#:~:text=On%2025%20September%2C%20the%20United,2030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development.&text=We%20are%20committed%20to%20achieving,a%20balanced%20and%20integrated%20manner.
10. Grossman, H. I., & Han, T. (1991). A theory of war finance. NBER working papers series. *Working paper, 3799*. Cambridge.
11. Cappella, R. (2012). The Political Economy of War Finance. Publicly Accessible Penn Dissertations. University of Pennsylvania.
12. Kasperovych, Yu. V. (2017). Finansuvannia hibrydnykh viin RF na terytorii Moldovy ta Hruzii: vysnovky dlia Ukrainy [Financing of hybrid wars of the Russian Federation in Moldova and Georgia: conclusions for Ukraine]. *Stratehichni priorytety — Strategic priorities, 4,* 25—35 [in Ukrainian].
13. D'Agostinoa, G., Dunne, J. P., & Pieroni L. (2016). Government Spending, Corruption and Economic Growth. *World Development, Vol. 84,* 190—205.
14. Gupta, S., Mello, L., & Sharan, R. (2001). Corruption and military spending. *European Journal of Political Economy, Vol. 17,* 4, 749–777.
15. Davis, Ch. M. (2016). The Ukraine conflict, economic-military power balances and economic sanctions. *Post-Communist Economies, Vol. 28,* 167—198. https://doi.org/10.1080/14631377.2016.1139301.
16. Gershcnson, D. (2001). Sanctions and Civil Conflict. *IMF Working Paper.* WP/01/66.
17. Devis, K. M. (2016). Konflikt na Ukraine: sootnoshenie voenno-politicheskih sil i ekonomicheskie sankcii [Conflict in Ukraine: the balance of military-political forces and economic sanctions]. *Ekonomicheskaya politika — Economic policy, Vol. 11*, 4, 196—216. https://doi.org/10.1080/14631377.2016.1139301 [in Russian].
18. McLean, E., & Whang T. (2019). T. Economic Sanctions and Government Spending Adjustments: The Case of Disaster Preparedness. *British Journal of Political Science*. https://doi.org/10.1017/S0007123418000613.
19. Alooshab, M., Salavatic, A., & Alooshd, A. (2019). Economic sanctions threaten population health: the case of Iran. *Public Health, Vol. 169*, 10—13.
20. Kyivets, O. V. (2010). Suchasne mizhnarodne pravo: problemy efektyvnosti systemy cherez pryzmu dzherel mizhnarodnoho prava [Modern international law: problems of system efficiency through the prism of sources of international law]. *Pravo i bezpeka — Law and security, 2* (34), 15—19 [in Ukrainian].
21. Shpakovych, O. M. (2011). Vplyv aktiv mizhnarodnykh orhanizatsii na vnutrishnii pravoporiadok derzhav-chleniv [Influence of acts of international organizations on the internal law and order of member states]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn — Current issues of international relations, 101,* 106—110 [in Ukrainian].
22. Bogdandy, A., & Venzke, I. (2010). Zur Herrschaft internationaler Gerichte: Eine Untersuchung internationaler öffentlicher Gewalt und ihrer demokratischen Rechtfertigung. Zeitschrift für ausländisches. *Heidelberg Journal of International Law, Vol. 70,* 1, 1—49.
23. Council of Europe. (2019). Supervision of the execution of judgments and decisions of the European court of human rights. 13th Annual Report of the Committee of Ministers. Retrieved from https://rm.coe.int/annual-report-2019/16809ec315.
24. Rickard, S J., & Caraway, T. L. (2019). International demands for austerity: Examining the impact of the IMF on the public sector. *The Review of International Organizations, Vol. 14*, 35—57.
25. Wei, S.-J., & Zhang, Z. (2010). Do external interventions work? The case of trade reform conditions in IMF supported programs. *Journal of Development, Vol. 92* (1), 71—81.
26. Rickard, S. J. (2012). Welfare versus Subsidies: Governmental Spending Decisions in an Era of Globalization. *The Journal of Politics. October, Vol. 74* (04). https://doi.org/10.1017/S0022381612000680.
27. Nelson, R. M., Belkin, P., & Jackson, J. K. (2017). The Greek Debt Crisis: Overview and Implications for the United States. Retrieved from https://sgp.fas.org/crs/row/R44155.pdf.
28. Sandler, T. (n. d.). Understanding global public goods. Retrieved from https://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/540/Understanding_global_public_goods.html.
29. Planetary emergency plan. Securing a New Deal for People, Nature and Climate. By The Club of Rome, in partnership with The Potsdam Institute for Climate Impact Research. (2020). Retrieved from https://clubofrome.org/wp-content/uploads/2020/02/PlanetaryEmergencyPlan_CoR-4.pdf.
30. Carter, M. R., & Janzen, S. A. (2018). Social protection in the face of climate change: targeting principles and financing mechanisms. *Environment and Development Economics, Vol. 23,* 369—389. https://doi.org/10.1017/S1355770X17000407.
31. United Nations Environment Programme. (2014). The adaptation gap report 2014. Nairobi, Kenya.

The article is recommended for printing 15.12.2021 *© Malyniak B., Kyrylenko O., Horyn V., Derlytsia A.*